

Śliwa, Joachim

"Grobowiec oświecony stał się lampą żywych" : Juliusz Słowacki i sarkofag Setiego I

Światowit 1 (42)/Fasc.A, 176-178

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**„Grobowiec oświecony stał się lampą żywych”
Juliusz Słowacki i sarkofag Setiego I
(Pl. 77.2)**

Wielokrotnie już w opracowaniach o szerszym charakterze, a także w licznych przyczynkach, poruszano kwestie związane z odczuciami poety inspirowanymi pobytami na Bliskim Wschodzie i jego stosunkiem do najdawniejszych źródeł kultury europejskiej. Wydawało by się, iż niewiele można tu dodać, choć wnikliwa lektura jego tekstów niejednokrotnie nasuwała kolejnym badaczom dalsze uzupełnienia i nowe refleksje. Trzeba też zaznaczyć, iż Słowacki był wnikliwym obserwatorem, niezwykle wrażliwym na obrazy odległych cywilizacji, z którymi dane mu było zetknąć się bezpośrednio. Oprócz wrażeń zapisanych, utrwalonych słowem, pozostawił też szereg rysunków i szkiców, które w ocenie jego stosunku do odwiedzanych krajów, choćby Egiptu, nie zostały jeszcze do końca wykorzystane.

Właśnie pobyt w Egipcie (20 X – 10 XII 1836) stanowił dla jego świadomości przeżycie niezwykle istotne¹. „W Egipcie miało miejsce pierwsze i – jak sam poeta napisze później – najintensywniejsze przeżycie Wschodu

uświadamiające mu odrębność kultur. Najpierw dotyczyło to powierzchownej różnicy zachowań, kolorystyki, kształtów, architektury miast itd. Potem refleksja sięgnęła głębszych podziałów – dotyczących rozważań egzystencjalnych – stosunku do śmierci i nieskończoności” – jak stwierdzono w jednym z najnowszych opracowań².

Tekstem niezwykle dla nas istotnym są w tym względzie „Listy z Egiptu”³. Jeden z nich, skierowany do Aleksandra Hołyńskiego⁴, analizowany wielokrotnie⁵, zawiera też ciekawy materiał do komentarza egiptologicznego.

W tekście tym Słowacki porusza szereg kwestii, z których wnieść należy o jego solidnym zainteresowaniu przeszłością Egiptu i zadziwiającym czytaniu⁶. Znajdujemy tu m.in. reminiscencje dotyczące badań nad odcyfrowaniem hieroglifów czy też wrażenia spowodowane tragicznym losem obelisków egipskich. Motyw wywożenia z Egiptu jego starożytnych skarbów przewija się dość mocno w cytowanym tekście, i jest przez poetę zdecydowanie piętnowany:

¹ Cf. *Kalendarz życia i twórczości Juliusza Słowackiego*. Opracował EUGENIUSZ SAWRYMOWICZ przy współpracy STANISŁAWA MAKOWSKIEGO i ZBIGNIEWA SUDOLSKIEGO, Wrocław 1960, p. 266-277. Dla odtworzenia okoliczności pobytu w Egipcie istotny jest jego *Dziennik podróży na Wschód obejmujący A. Itinerarium, B. Diariusz, C. Notatki Luźne*, in: JULIUSZ SŁOWACKI, *Dzieła* pod red. Juliana Krzyżanowskiego, vol. XI, *Pisma prozą*, Wrocław 1959, p. 181-188 oraz *Korespondencja Juliusza Słowackiego*, oprac. E. SAWRYMOWICZ, Wrocław 1962, vol I, p. 339-351. Podróży Słowackiego do Egiptu i Palestyny poświęcono w ostatnich latach następujące opracowania: RYSZARD PRZYBYLSKI, *Podróż Juliusza Słowackiego na Wschód* (Biblioteka Romantyczna pod redakcją Marii Janion), Kraków 1982 oraz Leszek Libera, *Juliusz Słowackiego „Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu”*, Poznań 1993 (w obu pracach obszerna dokumentacja).

² Dorota Kudelska, *Juliusz Słowacki i sztuki plastyczne*, Lublin 1997, p. 121.

³ Juliusz Słowacki, *Dzieła*, vol I, Wrocław 1959, p. 72-96. Por. także Przybylski, *Podróż... Antologia*, Nry 4-10, p. 547-570 oraz komentarz, p. 586-592.

⁴ List do Aleksandra H. [ołyńskiego] (pisany na łódce nilowej). Utwór ten powstać miał rzekomo w Aleksandrii na Nilu 22 października 1836 r., najprawdopodobniej jednak dopiero po 2 października 1838 r. we Florencji (lub zdaniem niektórych badaczy, jeszcze później w Paryżu). Pierwodruk miał miejsce w poznańskim „Tygodniku Powszechnym”, n° 16, z dnia 15 lipca 1839 r., potem wraz z „Groblem Agamemnona” dołączony został do „Lilli Wenedy” (1840). Cf. Przybylski,

Podróż..., p. 586.

Aleksander Hołyński (1816-1893), pisarz, podróżnik, po powstaniu listopadowym przebywający na emigracji (odbył podróże do Egiptu i Ziemi Świętej, Włoch i obu Ameryk). Na przełomie lat 1836/1837 podróżując wraz z bratem Stefanem po Bliskim Wschodzie spotkał Słowackiego w Denderze, Kairze i Bejrucie; Słowacki dedykował mu omawiany tu „List”. Por., PSB, vol. IX, 1960-1961, p. 603 (J. Kędzierski).

⁵ Por. JULIUSZ KLEINER, *Juliusz Słowacki. Dzieje twórczości*, vol. II, Lwów 1923, p. 140-146; Czesław Zgorzelski, *Listy poetyckie z Egiptu*, in: *idem, Liryka w pełni romantyczna. Studia i szkice o wierszach Słowackiego*, Warszawa 1981, p. 67-89. JERZY HALICKI, *Egipt w twórczości Słowackiego*, Meander 4, 1949, p. 502-510; PRZYBYLSKI, *Podróż...*, p. 63-71 oraz p. 588-591; ostatnio KUDELSKA, *Juliusz Słowacki i sztuki plastyczne*, p. 124-125. Na temat pobytu Słowackiego w Egipcie patrz także LIBERA, *Juliusz Słowackiego „Podróż... (odnośnie „Listu do Aleksandra H.”: p. 13, 106-107, 127, 188; możliwość politycznych motywów podróży i audjencja u Mohammeda Alego: p. 92-94). Ponadto LESZEK ZINKOW, „Piramidalna” zagadka słowackiego?*, Meander 52, 1997, p. 167-173 oraz JAN W. WERYHO, *Juliusz Słowacki in Egypt*, in: *Travellers in Egypt*. Edited by Paul Starkey and Janet Starkey, Londyn-Nowy Jork 1998, p. 215-221 (informacje o charakterze ogólnym).

⁶ Por. HALICKI, *Egipt...*, p. 502 sq. Oprócz lektur sam Słowacki wymienia jeszcze jedno dość szczególne źródło informacji – swego egipskiego przewodnika Solimana, którego we wstępie do „Ojca zadzumionych” charakteryzuje w następujący sposób: „Drogman mój Soliman, sławny z tego

Dziś gorsi i podobni do Mojżesza plagi
Cudzoziemcy wnoszą z grobów sarkofagi,
Anglik dumny, w sterlingi zmienione na piastry
Rzuca trupy, trumiane bierze alabastry
I w Londynie zachwyca zgrają zadowoloną,
Wstawiwszy świecznik w próżne alabastru łono.
Rzekłbyś wtenczas, że wszystkie płaskorzeźby rusza
Chrystusową nauką ożywiona dusza,
Że pełny nauk, ciemną przyszłością straszliwych,
Grobowiec oświecony stał się lampą żywych⁷.

Cytowany fragment był już przedmiotem zainteresowania badaczy⁸, pojmowany był jednak jako rodzaj uogólnienia, gdyż nie udało się powiązać go z konkretnym faktem. Ta właśnie wypowiedź Słowackiego odnosi się bowiem wyraźnie do sensoryjnego odkrycia grobowca faraona Setiego I⁹ dokonanego przez G.B. Belzonia 17 października 1817¹⁰, a właściwie dotyczy wydobytego z grobowca sarkofagu, przewiezionego wkrótce do Anglii. Odkrycie grobowca wraz ze wspaniałym alabastrowym sarkofagiem (przypisywanym wówczas „Psameticusowi” lub nawet Aleksandrowi Wielkiemu) stanowiło ogromną sensację porównywalną jedynie z wydarzeniami towarzyszącymi odkryciu grobowca Tutanchamona w następnym stuleciu.

W Londynie zorganizował Belzoni w r. 1821

specjalną wystawę poświęconą swym rewelacyjnym odkryciom. W Egyptian Hall¹¹ eksponował liczne zabytki przywiezione z Egiptu, wraz z sarkofagiem, a nadto także kopie dekoracji ściennej (Księga Amduat) wraz z modelami dwóch pomieszczeń grobowca.¹²

Sarkofag Setiego I, stanowiący kluczowy eksponat owej wspaniałej wystawy, wykuty został z jednolitego bloku białego alabastru i odznacza się niezwykle starannym opracowaniem; jego długość wynosi 2,83 m, zaś grubość ścianek 5,4 – 6,0 cm. Zewnętrzną i wewnętrzną powierzchnię ścian sarkofagu pokrywają teksty i dekoracje figuralne związane z Księgą Bram, natomiast na dnie skrzyni sarkofagowej przedstawiono boginię Nut oraz wpisano fragmenty tekstów z Księgi Umarłych.¹³

Należy też nadmienić, iż w sarkofagu Belzoni nie znalazł mumii władcy. Odkryto ją dopiero w r. 1881 w tzw. *cachette royale* (w tebańskim grobowcu nr 321) wraz z mumią innych królów, gdzie zostały zabezpieczone w czasach XXI dynastii. Obecnie mumia Setiego I znajduje się w Muzeum Egipskim w Kairze.

Po rezygnacji z zakupu przez British Museum, sarkofag Setiego I trafił do rąk prywatnych – w r. 1824 za sumę 2.000 funtów szterlingów nabył go John Soane (1753-1837) i umieścił w swej znakomitej kolekcji, przez-

i chępliwy, że był niegdyś tłumaczem Champolliona, Roselliniego, Fresnela i wielu innych, opowiadał mi o swoich dawnych panach różne drobne szczegóły ich podróży i że mnie zapewne zbierał zapas małych spostrzeżeń, którymi będzie bawił przyszłych wędrowników” (Dzieła, vol. II. *Poematy*, Wrocław 1959, p. 362). Na fakt ten zwrócił już uwagę Halicki, *Egipt...*, p. 510.

⁷ List do Aleksandra H. [ołyńskiego]: JULIUSZ SŁOWACKI, *Dzieła*, vol. I, Wrocław 1959. Cf. także PRZYBYLSKI, *Podróż...*, p. 560-566 (Antologia. Nr 8) oraz komentarz na p. 588-591.

⁸ Cf. przypis 5.

⁹ Seti I (1290-1279 p.n.e.), drugi władca XIX dynastii, był synem Ramzesa I i jego małżonki Satre; ojciec Ramzesa II, jednego z najwybitniejszych królów egipskich [Ramzesowi II zamierzał Słowacki poświęcić odrębny utwór dramatyczny „Ramazes” – zob. WIKTOR HAHN, *Ramzes II (Sezostrys) w twórczości Juliusza Słowackiego*, Meander 5, 1950, p. 453-460]. Na temat Setiego I cf. THOMAS SCHNEIDER, *Lexikon der Pharaonen. Die altägyptischen Könige von der Frühzeit bis zur Römerherrschaft*, Zurych 1994, p. 270-272 (tamże dalsza literatura). Na temat grobowca Setiego I w Dolinie Królów (KV 17) cf. NICHOLAS REEVES, RICHARD H. WILKINSON, *The Complete Valley of the Kings. Tombs and Treasures of Egypt's greatest Pharaohs*, Londyn 1996, p. 136-139 oraz ostatnio także w internecie pod adresem: <http://www.kv5.com/html/Seti1.html> oraz <http://www.kv5.com/html/bibliography-kv17.html>. (Kent Weeks, Theban Mapping Project); por. także K. WEEKS, *Dolina Królów*, National Geographic (edycja polska), numer specjalny 1999, p. 2-23.

¹⁰ Giovanni Battista Belzoni (1778-1823), włoski podróżnik i odkrywca, który w trakcie ponad ośmioletniej działalności w Egipcie dostarczył do europejskich kolekcji ogromną ilość zabytków. Cf. WARREN R. DAWSON, ERIC P. UPHILL,

Who Was Who in Egyptology. Third revised edition by Morris L. Bierbrier, Londyn 1995, p. 40-41 (oprócz prac cytowanych w bibliografiach zob. także LUIGI MONTORBIO, *Giovanni Battista Belzoni. La vita, i viaggi, le scoperte*, Padwa 1984). Historii odkrycia i stanowi badań nad grobem Setiego I poświęcono interesującą wystawę przygotowaną pod kierunkiem E. Hornunga i E. Staehelina przez Seminarium Egipciologiczne Uniwersytetu w Bazylei (wystawa eksponowana była w Antikenmuseum w Bazylei w dniach 15 XII 1991-29 III 1992). Cf. bogato ilustrowany katalog *Sethos – ein Pharaonengrab*. Antikenmuseum Basel und Sammlung Ludwig, Bazylea 1991. Na temat grobowca Setiego I i jego dekoracji zob. także E. HORNUNG, *The Tomb of Pharaoh Seti I. Das Grab Sethos I*, Zurich-Monachium 1991 (z archiwalnymi zdjęciami wykonanymi przez Harry'ego Burtona w r. 1921).

¹¹ Budynek z elementami egipskimi wzniesiony w latach 1811-1812 według projektu Petera F. Robinsona przy Piccadilly Circus. Jeden z najwcześniejszych przykładów oddziaływania motywów egipskich w Anglii, naśladowany potem wielokrotnie. Budynek początkowo służył do celów muzealnych, z czasem goszczono w nim atrakcyjne pokazy i sensoryjne występy. W r. 1819 również wnętrza urządzono w stylu egipskim (J.B. Papworth). Budowla nadawała się więc świetnie dla celów Belzonia, a zorganizowana przez niego wystawa odniosła ogromny sukces. Cf. J. ŚLIWA, *Egyptian Hall i wystawa sztuki egipskiej w Londynie 1821* (w druku).

¹² Część kopii owych malowideł grobowych sporządzona przez Belzonia i A. Riccio zachowała się do dziś w City Museum and Gallery w Bristolu.

¹³ Wraz z sarkofagiem przywieziono też do Londynu 16 fragmentów jego alabastrowej pokrywy. W r. 1863 starał się je uporządkować J. Bonomi. Dwa następne fragmenty odkryto w r. 1906 w trakcie prac porządkowych przy wejściu do grobu (w r. 1910 dołączono je do pozostałych części). Trzy dalsze fragmenty po-

nacząc dla niego miejsce w podziemnej krypcie¹⁴. Wkrótce po dokonaniu zakupu Soane uroczyste zainaugurował ekspozycję sarkofagu wydając w dniach 23, 26 i 30 marca 1825 roku specjalne wieczorne przyjęcia przy świetle lamp. Sugestywny opis tego wydarzenia przekazała zaprzyjaźniona z Soanem pisarka Barbara Hofland.¹⁵ Mowa w nim m.in. o ustawieniu świec we wnętrzu sarkofagu i wydobywającym się z niego niezemskim światłem.¹⁶

Ten właśnie moment stanowi odpowiednik znacznie bardziej zdecydowanego sformułowania, którego użył Słowacki: „[...] Anglik dumny [...] w Londynie zachwyca zgrają zadziwioną, wstawiwszy świecznik w próżne alabastru łono [...]”. A więc fakt owej uroczystej inauguracji sarkofagu z 1825 roku znany był dobrze Słowackiemu z jakiejś publikacji (choćby z tekstu Barbary Hofland włączonego przez Soane'a do opisu jego muzeum-rezydencji). Mógł też Słowacki zetknąć się z

dziennikarskimi relacjami dotyczącymi odkrycia grobowca Setiego I (1817), londyńskiej wystawy w Egyptian Hall (1821), a następnie uroczystego pokazu sarkofagu w krypcie muzeum Johna Soane'a (1825). Bez wątpienia też, w trakcie pobytu w Londynie (sierpień i wrzesień 1831) nie omieszkiał zwiedzić Muzeum Soane'a¹⁷, z myślą głównie o wspaniałym sarkofagu egipskiego władcy (należy jeszcze raz podkreślić, iż odkrycie „grobowca Belzoniego” i losy sarkofagu stanowiły w swoim czasie wydarzenie ogromnej rangi). Po upływie pewnego czasu, już pod wpływem wrażeń egipskich, nawiązał do tego odkrycia oraz iluminacji sarkofagu przeniesionego do Londynu. Mamy tu więc wyraźnie do czynienia z przytoczeniem konkretnego faktu, jako argumentu wzmacniającego wymowę słów poety nie poddającego się bez reszty wizji „oświeconego” sarkofagu, brutalnie zagrabionego z egipskiego grobowca i przewiezionego do Londynu¹⁸.

krywy znajdują się w British Museum, natomiast jeden fragment w Strasbourgu. Nadal jednak brak wielu części, co utrudnia rekonstrukcję pokrywy i jej dekoracji oraz naniesionych tekstów. Na zewnętrznej powierzchni pokrywy wymodelowana była głowa władcy w *nemesie*, z ureuszem na czole i charakterystyczna zakrzywiona broda bogów. Dekorowana była także wewnętrzna część pokrywy (czytelne są m.in. przedstawienia bogów Anubisa i Upuauta oraz fragmenty Księgi Umarłych).

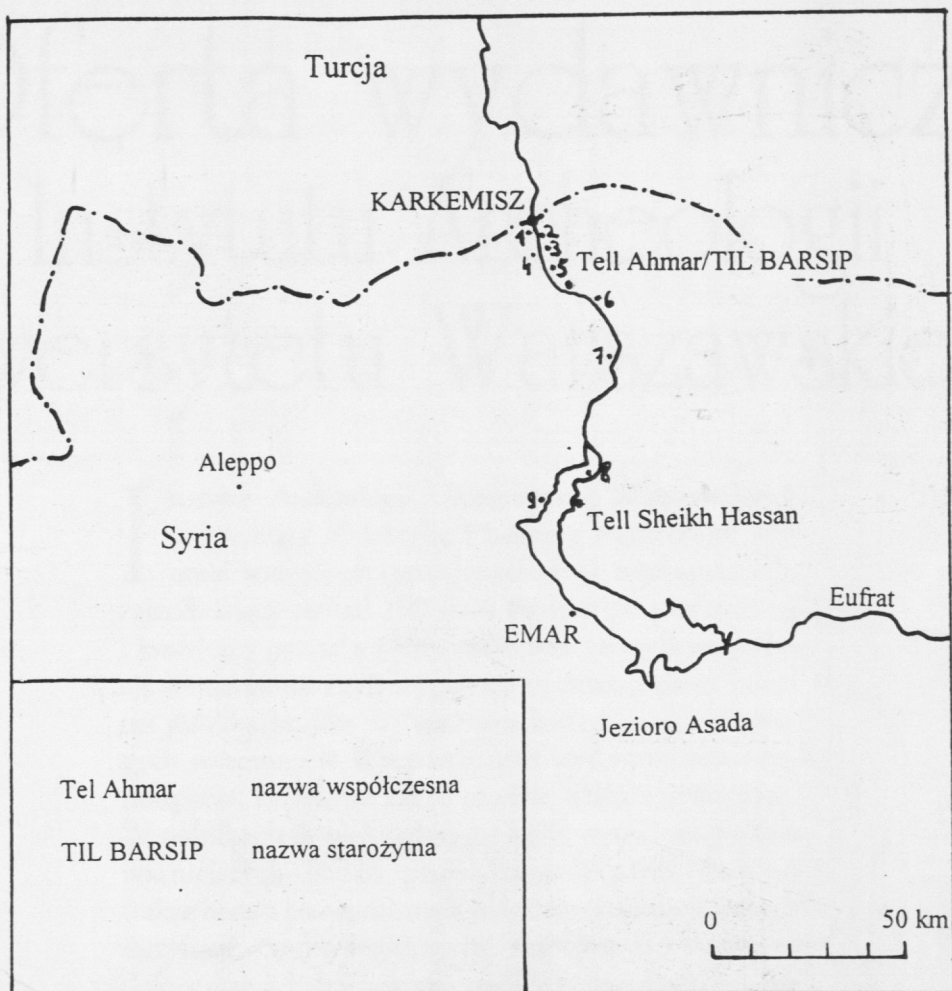
¹⁴ John Soane (1753-1837), wybitny architekt angielskiego klasycyzmu, autor wielu znanych budowli w Londynie oraz licznych siedzib wiejskich, zmierzał do stworzenia kolekcji jednoczącej w harmonijny sposób architekturę z pozostałymi dziedzinami sztuki pięknych. Działalność kolekcjonerska Soane'a zrodziła się w latach ok. 1790-1800, zaś nabrała szczególnego znaczenia od 1806 r., gdy został powołany na profesora architektury w Royal Academy. Zbiór Soane'a rychło znalazł uznanie i właściwą ocenę współczesnych, o czym może świadczyć m. in. opis pomieszczeń i kolekcji pióra Johna Brittona pod wymownym tytułem *The Union of Architecture, Sculpture and Painting*, Londyn 1827, opatrzonej licznymi rytowanymi ilustracjami. Muzeum Sir Johna Soane'a mieści się przy 13 Lincoln's Inn Fields w zespole trzech kamienic specjalnie przez twórcę przystosowanych do celów ekspozycyjnych. Dalsza literatura zob. J. ŚLIWA, *Zabytki egipskie z kolekcji Sir Johna Soane'a w Londynie*, in: *Archeologia i starożytnicy*, Łódź 1997, p. 285-292, głównie przypisy 1-3.

¹⁵ Barbara Hofland (1770-1884), autorka licznych powieści cieszących się niegdyś dużym powodzeniem (m.in. „The Son of a Genius”, 1816) oraz okolicznościowych wierszy (w tym „Sonnet on seeing a view of the great Pyramid, drawn on the spot by Mr. Edward Lane”) i dziennikarskich relacji z wydarzeń londyńskiego życia literackiego. Cf. TH. RAMSAY, *The Life and Literary Remains of Barbara Hofland*, Londyn 1849 oraz R. GARNETT, in: *The Dictionary of National Biography*, vol. IX, repr. Oxford 1973, p. 972-973; ostatnio także D. BUTTS, *Mistress of Our Tears, A Literary and Bibliographical Study of Barbara Hofland*, Aldershot 1992.

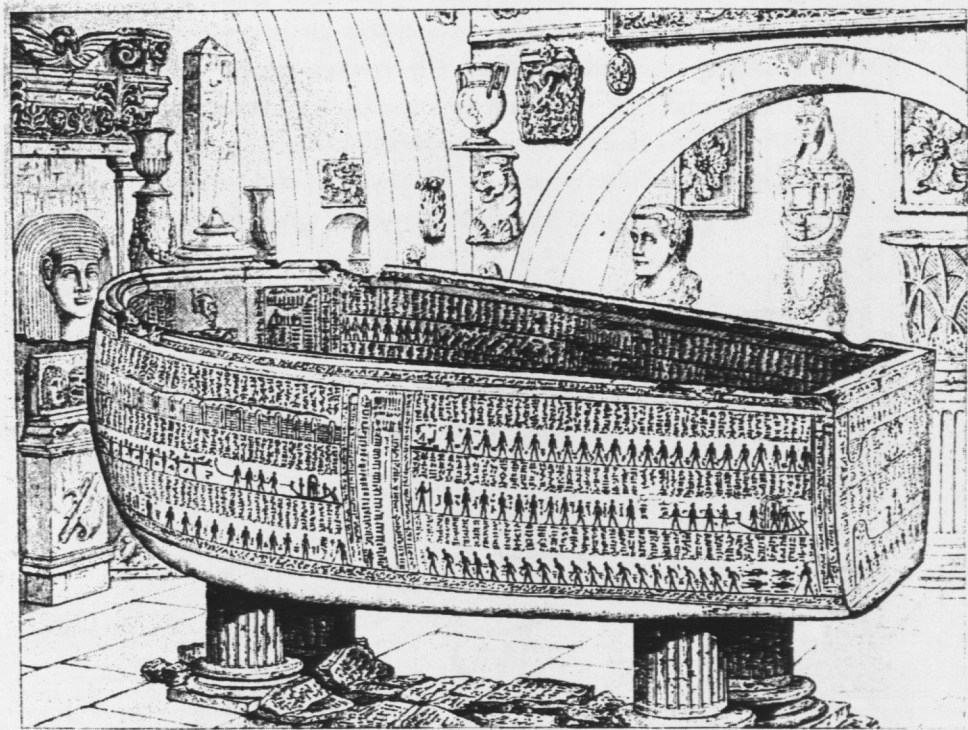
¹⁶ Słowa poetki włączył J. Soane do opisu swej rezydencji: „[...]By degrees this space becomes peopled – figure after figure emerges from the crypt and corridors, where they had loitered in the gloom: they assemble round the sarcophagus, which shed from within a pale, unearthly light upon the silent awe-struck beings that surround it.[...]” Cf. *Description of the Residence of John Soane, Architect*, Londyn 1830 (z licznymi litografiami C. Haghe) oraz kolejne wydanie: *Description of the House and Museum of the North Side of Lincoln's Inn Field. The Residence of Sir John Soane*, Londyn 1835, p. 38-39. Warto też wspomnieć, iż w archiwum Muzeum Soane'a zachowały się rachunki za ową trzydniową iluminację sarkofagu i wnętrz muzealnych oraz oświetlenie domu z zewnątrz: koszt ten wyniósł znaczną sumę prawie 105 funtów szterlingów, co stanowiło ponad 5% ceny zapłaconej przez Soane'a za sarkofag (British Museum nie było w stanie takiej sumy zapłacić Belzoniemu).

¹⁷ Po opuszczeniu powstańczej Warszawy, 8 marca 1831 r., Słowacki udał się na emigrację. W trakcie pobytu w Dreźnie podjął się misji kurierskiej do Paryża i Londynu. Jego pobyt w Londynie trwał w okresie od 3 sierpnia do 4 września 1831 r. Cf. *Kalendarz życia i twórczości...*, p. 125-130, natomiast londyńskie wrażenia Słowackiego szerzej omawia WIKTOR WEINTRAUB, *Słowacki i angielska rewolucja przemysłowa*, in: *idem, Od Reja do Boya*, Warszawa 1977, p. 177-191. Jak wyraźnie stwierdza cytowany autor: „Oświetlony od wewnątrz sarkofag musiał Słowacki oglądać w czasie – nie poświadczanej w korespondencji – wizyty w British Museum” (*ibidem*, p.189). Właściwej identyfikacji dokonał natomiast PRZYBYLSKI, *Podróż...*, p. 591.

¹⁸ Jak się okazuje, również w Krakowie znalazł się fragment dekoracji ściennej, wylamanej z grobowca Setiego I w Dolinie Królów: Muzeum Czartoryskich, nr. inw. XI-1249, wapień polichromowany, wym. 44x28 cm; zakupiony przez Władysława Czartoryskiego w Paryżu lub Rzymie w maju 1894. Fragment ten zidentyfikowany został w 1994 r. przez prof. Erika Hornunga (Bazylea). Cf. K. MOCZULSKA, in: *Muzeum Czartoryskich. Historia i Zbiory*, Kraków 1998, p. 231 (nr 367).

1

2

1. Stanowiska archeologiczne nad środkowym Eufратem. 1 - Jerabulus-Tahtani; 2 - Tell Shiukh Fawqani; 3 - Tell Shiukh Tahtani; 4 - Tell Amarna; 5 - Tell Qumluh; 6 - Tell Hamis; 7 - Jurn Kabir; 8 - Tel Abd; 9 - Tell el Hajj.
2. Sarkofag Setiego I w tzw. krypcie Sir Johna Soane'a, 1827 (poniżej widoczne fragmenty pokrywy). Wg J. Britton, *Union...*, tabl. XV; rys. F. Arundale, ryt. Le Keux.